

BİR GELİR TAHSİL YÖNTEMİ OLARAK ATLI TAHSİLDARLAR*

Mesut SERT[†]

ÖZET

Konusu, atlı tahsildarlık sistemi olan bu çalışmada arşiv belgeleri ve literatür yanı sıra onları destekler biçimde sözlü tarih yöntemi kullanılarak tahsildar anlatıları derlenmiştir. Manavgat, Gazipaşa, İbradı ve Kalkan bölgelerinde yapılan görüşmelerde, daha bütünlüklü bir hikayeye ulaşmak için hem tahsildar hem de köylüler kapsama alınarak anlatılar karşılıklı olarak doğrulatlılmaya çalışılmıştır. Yerele özgü olmakla birlikte genel hakkında da fikir edinmemizi sağlayacak Uçurumlu Rıza, Gene Memet, İnce Zalım, Melek Mustafa ve Sarı Cehennem hikâyesi gibi arşiv belgeleri ve literatürde kapsamamış bilgilere ulaşılması, konunun daha geniş bir çerçevede ele alınması ve anlaşılmasına olanak sağlar niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Maliye Tarihi, Mali Sosyoloji, Sözlü Tarihi, Atlı Tahsildar

JEL Kodları: H00, H20, H29, H39, H89

TAX COLLECTOR WITH A HORSE: AS A METHOD OF TAX COLLECTION

ABSTRACT

Departed from individual pasts of the tax collectors with a horse, this study taps archives documents and the literature, and also employs oral history method to collect supportive data. It was carried out in different regions and interviewed both sides; the collector and the peasants to build a comprehensive framework. Tapping some specific archives documents like the stories about Uçurumlu Rıza, Gene Memet, İnce Zalım, Melek Mustafa, Sarı Cehennem and obtaining some other findings related to the issue neglected in the literature are useful to understand deeply the situation both in locality and in general.

Key Words: Fiscal History, Fiscal Sociology, Oral History, Tax Collector with a Horse

JEL Codes: H00, H20, H29, H39, H89

* Bu çalışma Akdeniz Üniversitesi BAP Koordinasyon birimi tarafından 2012.01.0106.001 numaralı proje kapsamında desteklenmiştir ve proje ekibinde yer alan Dilek Metin-Sert ve Gülizar Kocadağ'a çok şey borçludur.

[†] Dr. , Akdeniz Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü 07058 Kampus/Antalya, Email: msert@akdeniz.edu.tr

1. GİRİŞ

20. yy başlarında disiplini, tarih ve toplumla ilişkisi içinde ele alınan gerekliliği üzerinde duran Goldscheid ve Schumpeter'in öncülüğünü yaptığı Mali Sosyoloji'nin Batı literatürü yanı sıra ülkemizde de son yıllarda artan bir ilgiyle karşılandığı söylenebilir. Teorik tartışmalar yanı sıra uygulama örneklerini de kapsayan bu çalışmaların¹ bütün olarak Maliye disiplini alanındaki mevcut bilgi birikimine yaptıkları katkılar önemli görünmektedir. Bu kapsamda değerlendirilebilecek bu çalışma ise özgül bir örneğe, Cumhuriyetin özellikle erken dönemlerinde kullanılmış bir tahsil yöntemi olarak atlı tahsildarlık sistemine odaklanmaktadır.

Genel olarak bakıldığında kamu gelirlerinin, devletin kendi memurları eliyle tahsili, Osmanlı İmparatorluğu'nun erken dönemlerinden itibaren uygulanan bir yöntem olagelmıştır. Bir gelir tahsil yöntemi olarak tımar ve iltizamın yaygınlığına karşın; özellikle merkezi hazine (Hazine-i Amire) gelirlerinin tahsilinde başvurulan yöntem olarak emanet usulü, İmparatorluğun hemen her döneminde varlığını korumuştur.

Tanzimat'la birlikte idari, askeri ve mali alanda getirilen yeni düzenlemelerin bir sonucu olarak, devlet işleri artan ölçüde maaşlı memurlar eliyle yürütülmeye başlanmakla birlikte; gelirlerin toplanmasında iltizam ve malikâne yöntemi, zaman içinde esham usulü de eklenerek, varlığını korumaya devam etmiştir.

Cumhuriyet'le birlikte iltizam başta olmak üzere İmparatorluk döneminden kalan tüm tahsil yöntemleri kaldırılarak her tür devlet gelirin memurlar eliyle toplanması temel prensip olarak belirlenmiştir. Özellikle Cumhuriyetin erken dönemlerinde gerek nüfusun büyük bir bölümünün kırsal kesimde yaşıyor olması ve gerekse dönemin ulaşım olanaklarının sınırlılığı, devlet gelirlerinin tahsilinde atlı tahsildarları ön plana çıkarmıştır. 1980'li yılların ortalarına kadar varlığını koruyan atlı tahsildarlar, bir yandan bankacılık sisteminin yaygınlaşması, diğer yandan ulaşım olanaklarının gelişmesi ile birlikte giderek ortadan kalkmıştır. Günümüzde, ilçeler düzeyinde mal müdürlüklerine bağlı olarak çalışan tahsildarlar bulunmakla birlikte, yürüttükleri görevler ve kullandıkları ulaşım araçları bakımından erken dönem tahsildarlardan farklılaştığı görülmektedir. Yürüttükleri görevler açısından günümüzde söz konusu olan, tahsilattan ziyade tebligat iken; ulaşım araçları bakımından ise daha ziyade motorize tahsildar biçimini almışlardır.

Bu çerçevede aşağıda ilk olarak mevcut literatür gözden geçirilecek ardından çalışmada kullanılacak yöntem ve materyal hakkında bilgi verildikten sonra sistemin işleyişine ilişkin bulgular sunulacaktır. Sonuç bölümünde ise çalışmanın genel bir değerlendirmesi yapılacaktır.

2. MEVCUT LİTERATÜR

Maliye Tarihi alanında mevcut literatüre bakıldığında, çalışmanın konusu ile ilişkili olmak üzere, ilk tespit olarak; tahsildarlar özelinde yapılmış bir çalışma bulunmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, sorunu “teknik” düzeyde ele alınan ötesinde meselenin sosyal ve insanı boyutlarına da dikkati çeken; Mehmet Zeki Pakalın'ın (1939) Osmanlı Maliye Nazırları üzerine çalışması ve Hilmi Yücelen'in (1973) Şair Maliyecileri de kapsama aldığı çalışması ayrı bir şekilde değerlendirebilir. Bunlara ilave olarak Varlık Vergisi somutunda Rıdvan Akar'ın (2000), ve Zaven Biberyan'ın (2013) çalışmaları da “geniş anlamda” Maliye Tarihi kapsamında ele alabilir.

İkinci tespit olarak Türkiye’de doğrudan Maliye Tarihi alanında literatürün niceliksel olarak fazla gelişmemiş olduğu söyleyebilir. Bir disiplin olarak Maliye’nin konumu, diğer disiplinlerle ilişkileri ve Türkiye akademiasında işgal ettiği yerle de yakından ilişkili olan bu “gelişmemişliğin” bir sonucu olarak Maliye Tarihi’ne ilişkin bilgilerin iktisat tarihi bütünü içinde yer aldığı görülmektedir. Türkiye İktisat Tarihi alanında yapılmış çalışmaların literatürdeki yaygınlığı karşısında belgeler üzerinde titiz bir çalışma sonucu olan ve Mali Tarihe ilişkin bilgileri de çıkarabileceğimiz özellikle Bilsay Kuruç (1988; 1993) ve Gündüz Ökçün’ün (1971) çalışmaları öne çıkmaktadır. Bunların yanı sıra Korkut Boratav (2000; 2010), Yahya Sezai Tezel (2002), Tefvik Çavdar (2003), Şevket Pamuk (2007) ve Zafer Toprak’ın (2000) çalışmaları Türkiye İktisat Tarihi alanında genel bir çerçeve çizmesi açısından önemli çalışmalardandır.

Maliye Tarihi somutunda bakıldığında ise Osmanlı mali tarihi üzerine çalışmaların ağırlıkta olduğu söylenebilir. Başta Halil İnalçık (2004) ve Mehmet Genç’in (2007) uluslararası literatüre katkı düzeyindeki çalışmaları yanı sıra Yavuz Cezar (1986) ve Erol Özvar’ın (2003) çalışmaları da bu çerçevede önemli görünmektedir. (du Velay, 1978) ve (Şener, 1990; Şener, 2007) örneklerinde olduğu gibi çalışmaların bir kısmı Tanzimat ve sonrası döneme yoğunlaşırken; Cumhuriyet dönemi mali tarihinin ise, (Öner, 2005) ve (Pakalın, 1977)’de olduğu gibi teşkilatın kurumsal örgütlenmesinin tarihi şeklinde ele alındığı söylenebilir. Buna karşın Filiz Giray’ın (2010) “Maliye Tarihi” başlıklı çalışması ve Nihat Falay’ın, (1989) ders notları alt başlığıyla yayınladığı çalışması, çeşitli sorunları olmakla birlikte, doğrudan bu alanda yazılmış istisnai çalışmalar olarak değerlendirilebilir. Bunların yanı sıra Nezih Varcan’ın (1987) Vergi Politikalarının oluşumunu incelediği çalışması da bu kapsamda ele alınabilir.

Maliye Tarihi’ne ilişkin literatür konusunda son tespit olarak; söz konusu çalışmaların, tarih metodolojisine ilişkin bir tartışmaya girmeksizin kiminde açık kiminde ise örtük bir şekilde tarihin, “...belgelere dayalı olarak dolayısıyla ideolojik yaklaşımlara izin vermeksizin zaman ve yer gösterilerek toplumsal yaşamları ve olayları anlatan bir [ilim]” (Giray, 2010: I) olması gerektiğine ilişkin bir ön kabule dayandığı söylenebilir. Bunun bir sonucu olarak çalışmalarda “...konuların tarihsel bir akış içinde” (Varcan, 1987: 3) kronolojik olarak sıralanması yoluna gidildiği görülmektedir. Mali sorunların sosyolojik kökenlerine yaptığı vurguyla bu genellemenin dışında yer almakla birlikte Falay’ın (1989) çalışması ise, sorunu tarihte vergi olayından itibaren ele alıp İslam ve Batı Avrupa örnekleri sonrasında ayrıntılı bir Osmanlı mali sistemi incelemesi ile sonlandırarak Cumhuriyet dönemini ele almamış olması nedeniyle, kapsam açısından sınırlı görünmektedir.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmada literatür araştırması ve arşiv taraması yanı sıra, çalışmayı farklı kılacak şekilde kişilerin/tanıkların anlatılarına dayalı sözlü tarih yöntemi kullanılmıştır.

Arşiv taraması kapsamında Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde “tahsildar”, “atlı tahsildar”, “yol vergisi”, “yol parası”, “tarik bedeli” gibi anahtar kelimeleri kullanılarak yapılan tarama sonucu ulaşılan belgelerin konu, kapsam ve dönemi dikkate alınarak incelenmesiyle aşağıda Tablo 1’de özet bilgilerinin yer aldığı belgelerin kullanılmasına karar verilmiştir.

Tablo 1. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinden Elde Edilen Belgeler Listesi

Fon Kodu	Kutu No	Sıra No	Dosya Gömleği No	Özet
30 11 1 0	56	19	16	Tahsildar Ali Kemal'den gasp edilen para için yapılan soruşturma neticesinde Mahkemece beraat kararı verilmiş olması sebebiyle davanın düşmesi.
30 11 1 0	111	2	7	Tekirdağ Maliye 10. Daire Tahsildarı iken zimmetine para geçirmekten hüküm giyen Piyade Yedek Asteğmeni Naslıçlı Kemal'in ordudan ihracı.
30 11 1 0	136	8	1	Bolu Özel İdare Tahsildarı Tahir'in zimmetinde kalan paranın tahsili mümkün olmadığından takibinden vazgeçilmesi.
30 18 1 2	16	5	84	Eşkiya tarafından şehit edilen Hakkari'nin 3.daire Maliye tahsildarının çocuklarına 500 lira verilmesi.
30 18 1 2	21	19	41	Erzurum'un Ziravenak köyünde tahsilatta iken eşkiya tarafından basılarak bütün eşyası alınan Tahsildar Hafız Hamdi'ye 300 lira verilmesi.
30 18 1 2	21	5	43	Tahsilatını teslim etmek üzere Düzce'ye gelirken öldürülen Tahsildar Ali Fikri'nin ailesine 750 lira verilmesi.
30 18 1 2	24	19	75	Görevi başında eşkiyalar tarafından şehit edilen süvari tahsildarı Kamil'in öldürülen hayvanının bedelinin ödenmesi.
30 18 1 2	33	15	8	Hınıs kazasının Alucra köyündeki hazine parası ve resmi evrakları eşkiyadan kurtaran Tahsildar Halil'e ikramiye verilmesi.
30 18 1 2	34	18	16	Görev dönüşü donarak ölen Pasinler Özel İdare Tahsildarı Yusuf'un tahsilat parasından kaybolan 88 lira 15 kuruşun affı.
30 18 1 2	62	17	17	Vazife başında öldürülen Tahsildar Raşid'in ailesine 520 lira verilmesi.
30 18 1 2	108	12	29	Görevli iken yıldırım çarpmasıyla ölen Muş ili 1. Daire Tahsildarı Mevlüt Demir'in ailesine para yardımı yapılması.

Kullanılan bu arşiv belgelerini tamamlayıcı bir unsur olarak, seçilen kişilerle sözlü tarih yöntemi kullanılarak görüşmeler yapılmış ve bu görüşmeler kayıt altına alınmıştır.

Yöntem olarak kullanılan sözlü tarih özünde, tarihi ya da yazılı belgelerden yararlanmakla birlikte; ağırlıklı olarak sözlü tarihçi ile görüşmecisinin birlikte oluşturdukları ve ses ve/veya görüntü kaydı yapılan bir anlatı metninin sözlü tarihçi tarafından çözümlenmesini içeren bir yöntemdir. Sözlü tarihle, belgelere dayalı veya yazılı tarih arasındaki önemli farklardan biri, sözlü tarih görüşmelerinin, söz konusu tarihî olayların yaşandığı dönemde değil, daha sonra ve belleğe referansla yapılmasıdır. Bir başka ifadeyle sözlü tarih anlatısı, görüşmecinin bellek yoluyla geçmişte yaşanmış olayları anımsarken, onları bugünün gözüyle ve bugün için yorumlanmasıyla oluşmaktadır. Sözlü tarihin öznel, güncel ve anlatıya bağlı bu yapısı, tarihin bireyler tarafından günümüzde nasıl anlaşıldığını,

yorumlandığını ve yaşandığını anlamayı sağlamaktadır. Sözlü tarihçi ise tarihi belgeler ve literatür bilgilerine dayalı olarak söz konusu anlatıyı yorumlamaktadır. Bu açıdan sözlü tarih, bir yandan geçmişi araştırırken diğer yandan bugünü irdeleyen yaratıcı bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır (Danacıoğlu, 2010; Neyzi, 2009).

Çalışmada sözlü tarihin, kişinin özel tarihini kapsadığı ölçüde kapsamlı olması nedeniyle görüşmeler yer yer tematik görüşmeye doğru kaymış ve bu çerçevede özellikle dönemin mali tarihine ilişkin sorular sorulup bu konuda bilgi edinilmesine çalışılmıştır.

Bunun yanı sıra yöntemin uygulanmasında çalışmayı ayırıcı kılacak şekilde, aynı “hikâyeyi” tüm taraflarından dinlemek ve bu anlamda daha bütünsel bir “anlatıya” ulaşmak amacıyla görüşmeler sadece tahsildarlarla değil; onlara vergi veren mükelleflerle de yapılmıştır.

Görüşmeler kapsamında farklı yer ve zamanlarda 16 kişi ile görüşülmüş ve toplam 08:45:36 süren kayıt gerçekleştirilmiştir. Aşağıda Tablo 2’de özet bilgilerinin yer aldığı görüşülen kişilerden dördü atlı tahsildar olarak görevli iken (Osman Aydın, Mustafa Çakmak, Hulusi Oğuz ve Mustafa Tomruk); ikisi tahsildar çocuğudur (Necla Duru ve Cazibe Kurt). Geri kalan 10 kişi ise yaşadıkları bölgede yapılan ön inceleme sonucunda dönemi hatırlamalarını mümkün kılacak şekilde 80-90 yaş aralığında olmaları ve/veya vergisel sorunlar yaşamaları dikkate alınarak seçilmiştir.

Tablo 2. Görüşme Yapılan Kişilerin Listesi ve Özet Bilgiler

Adı Soyadı ²	Yaşı	Yaşadığı Yer	Niteliği	Özet
Osman Aydın	79	Manavgat	Tahsildar	1965’te Özel İdare tahsildarı olarak başlamış, sadece Arazi Vergisi toplamış. Bir buçuk yıl yaptıktan sonra maaşı düşük olduğu gerekçesiyle ayrılmış ve ticarete başlamış.
Mustafa Çakmak	86	Gazipaşa	Tahsildar	1946’da Gazipaşa’da atlı tahsildar olarak göreve başlamış, 15 sene tahsildarlıktan sonra daireye geçmiş ve 1971’de emekli olmuş.
Mustafa Tomruk	82	Kaş	Tahsildar	1954’te Özel İdare tahsildarı olarak göreve başlamış, daha sonra Maliyeye geçmiş ve 1978’de Maliye’den emekli olmuş.
Hulusi Oğuz	58	Gazipaşa	Tahsildar	1976’da Gündoğmuş’ta atlı tahsildar olarak göreve başlamış, bir buçuk yıl çalıştıktan sonra 1978’de Gazipaşa’ya tayin olmuş. Atlı tahsildar olmasına karşın hiç at kullanmamış. Görüşme yapıldığında hala çalışmaktaydı
Necla Duru	79	İbradı	Tahsildar Kızı	1890 İbradı doğumlu Tahsildar Necip Özkılınc’ın kızı. Babası 1930’lu yıllarda göreve başlayıp 28 sene çalıştıktan sonra emekli olmuş ve 1961’de ölmüş.

Cazibe Kurt	69	Kaş	Tahsildar Kızı	1910 doğumlu Tahsildar Ali Rıza Öncü'nün, Uçurumlu Rıza'nın kızı.
Ali Kocaer	100	Kalkan Hacıoğlan Köyü	Mükellef	Şeytanın Alisi. Askerliğini Diyarbakır'da yapmış, 1938'de askerden dönmüş. Askerlik yıllarında Konya'da Atatürk ve Fevzi Çakmak'ı görmüş.
Ali Canbaş	87	İbradı/Ormana	Mükellef	1944'e kadar köyde yaşadığıktan sonra İstanbul'a göçmüş. Çocukluğunda malları vergi borcu nedeniyle haczedilmiş.
Vahdettin Barut	86	İbradı/Ormana	Mükellef	1939'da İstanbul'a gitmiş. Kendisi de yol parası ödemiş.
Hüseyin Gerçek	87	İbradı/Ormana	Mükellef	DP'de aktif olarak siyaset de yapmış. Tahsildar Gene Mehmet'in hikayesini ilk anlatan kişi.
Ahmet Uysal	85	Gazipaşa Güney Köyü	Mükellef	Köy hocasının oğlu, fitre ve zekatla geçinmişler. Tahsildar Mustafa Çakmak ve Hulusi Oğuz'a vergi vermiş.
Şevket Tanç	86	Kalkan	Mükellef	Kalkan yöresinde dönemin vergi hikayelerini hatırlayan kişilerden.
Emin Necati Kırca	79	Kalkan	Mükellef	Kasap Süleyman hikayesini ilk anlatan kişi.
Mehmet Kocası	85	Kalkan İkizce Köyü	Mükellef	Aynı zamanda Köy bekçiliği de yapmış ve bu çerçevede tahsildarlarla ilişkili bir kişi.
Sadık Yılmaz	62	Kalkan	Mükellef	İki tahsildarın da; Ali Ünal ve Mustafa Tomruk'un eşleri halası. Kalkan'ın önde gelen varlıklı ailelerinden.
Yusuf Ustaali	90	Kalkan/İslamlar	Mükellef	Kalkan yöresinde döneminin vergi hikayelerini hatırlıyor.

Görüşülen tahsildarlardan doğum, aile kökenleri eğitim düzeyleri, askerlik ve evlilik gibi genel bilgiler alındıktan sonra mesleğe başlangıç aşamaları (sınav, sınavda sorulan sorular vb.), mesleği nasıl öğrendikleri (hizmet içi eğitim alıp almadıkları), hangi vergileri topladıkları, bu vergileri toplarken başlarından geçen olayları, mükellefle ilişkileri ve eğer varsa lakaplarının olup olmadığı öğrenilmeye çalışılmıştır.

Mükelleflere ise genel bilgiler (yaş, aile kökenleri eğitim düzeyleri, askerlik ve evlilik) yanı sıra ödediği vergiler, hangi tahsildarlara vergi ödedikleri, vergi öderken yaşadıkları güçlükler, tahsildarlarla ilişkileri ve varsa onların lakaplarına ilişkin bilgiler edinilmeye çalışılmıştır.

4. TAHSİLDARLIK SİSTEMİ VE ATLI TAHSİLDARLAR

Yapılan görüşmeler sonucunda sistemin işleyişine ilişkin elde edilen bulguları dört alt başlıkta incelemek mümkün görünmektedir.

4.1. Genel İşleyiş

Cumhuriyetin erken dönemlerinde bir yandan nüfusun büyük bir bölümünün kırsal kesimde yaşıyor olması diğer yandan dönemin ulaşım olanaklarının sınırlılığı, devlet gelirlerinin tahsilinde atlı tahsildarları ön plana çıkarmıştır. Bölgeyi tanınması ve yerel ilişkilere hâkim olması nedeniyle bölge insanları arasından çoğunlukla sınav yoluyla seçilen tahsildarlar gerek merkezi yönetim bütçesine gerekse il özel idare bütçelerine ait gelirleri toplamakla görevli kılınmışlardır. Toplanan gelirlerdeki farklılıklar yerelde Maliye ve Özel İdare Tahsildarları şeklinde bir ayrımı gündeme getirirse de aşağıda mükellef anlatılarında bu ayrımın belirsizleştiği ve zihinlerde tek bir tahsildar kodlandığı ve gerçekte bunun devletle özdeşleştiği söylenebilir.

Bu ayrım açısından bakıldığında görüşme yaptığımız tahsildarların tamamı Özel İdare Tahsildarıdır ve biri dışında tamamı kamuya açık şekilde ilan edilen sınav sonucunda göreve alınmışlardır. Gazipaşa yöresi tahsildarlarından Mustafa Çakmak: “...o zaman Alanya’da imtihan açıldı. Beş kişi imtihana girdik. Beş kişiden bize nasip oldu” (Mustafa Çakmak ile 20.10.2012 Tarihinde Yapılan Görüşme); derken Manavgat yöresi tahsildarı Osman Aydın: “...Özel idareye geçtik, imtihanla yine... Özel idare vergi tahsildarlığı” (Osman Aydınla 30.08.2012 Tarihinde Yapılan Görüşme) şeklinde ifade etmiştir. Hulusi Oğuz ise Belediye hoparlöründen yapılan anons sonucu “Antalya’da sınava gittik. Evet. Yazılı sınav yapıldı” (Hulusi Oğuzla 21.10.2012 Tarihinde Yapılan Görüşme) diyerek sınavla göreve başladığını belirtmişlerdir.

Sınavda sorulan sorular konusunda ise Mustafa Çakmak: “...Türkiye’nin nüfusundan sordular, kaç vilayeti var dediler, Antalya’nın nüfusuna kadar dediler, kaç ilçesi var dediler yani. İşte buna benzer sorular sordular. Onları da cevapladık, yazıyla yazdık, verdik notlarımızı biraz dışarıda bekledik...(Kesiliyor)” (M.Ç. 20.10.2012) derken; Hulusi Oğuz: “Bir tanesi aklımda. “Ak akçe kara gün içindir”, şeyini açıklamasını yapın. Aklımda kalan bu” (H.O. 21.10.2012) demiştir.

İşe giriş hikayesini “...Sınav açılmadı...Kadro geldim burada kaymakam Ali Kemal Birol var, dedim kaymakam bey, ben buraya müradat edecem dedim. Senin halin vaktin iyi dedi, seni almam dedi. O zaman Demokrat Parti var. Ben müradat edem mi. Hayır dedi almam dedi. İşte Antalya’da tanıdığım vardı benim, özel idare müdürü bi kilim istemiş, bizim Yeşilbarak köyü vardır, bi kilim verirse yaparım demiş. Neyse biz kilimi bi çuvala sardık (Gülüyor) gönderdik. Orda benim tayin geldi. Başlamam o zaman başladım” (Mustafa Tomrukla 22.12.2012 Tarihinde Yapılan Görüşme) şeklinde anlatan Kaş/Kalkan yöresi tahsildarlarından Mustafa Tomruk’un göreve başlama biçimi ise istisna teşkil etmektedir.

Dönemin ulaşım olanakları göz önüne alındığında tahsildarların at/katır/eşek gibi hayvanlarla ulaşımını sağladıkları, kimi zaman ise yürüyerek gittikleri tahsildar anlatılarından elde edilen bulgulardır. Hayvanların kendileri tarafından alınmasına karşın yem bedellerinin devlet tarafından maaşlarına ilave edilerek ödendiği de yine tahsildar anlatılarından çıkarılan bir bilgidir. Bu çerçevede tahsildarlar: “At bizim. 15 lira yem parası verirlerdi o zaman 15 lira. At kendimizin yani... At öldüğü zaman bana zarar yani. Devlet ona karışmaz yani. Sadece bir yem parası veriyor yani. Başka devletin yaptığı bir görev yoktu....15 lira tayin, yem parası veriyordu. Onunla oluyordu. Ölen bize ait yani” (M.Ç. 20.10.2012); “At benim, kendimindi...Paramızla alıyoz atı...60 lira, 45’te tazminat alırdım,

yem bedeli. İyi para alırdık biz tahsildarlar” (M.T. 22.12.2012); “Yok. Hep babam kendi alırdı...Atın bakımıyla ilgili çok az bir para verirlerdi” (Necla Duru ile 31.08.2012 Tarihinde Yapılan Görüşme); “...Vardı da at ile çok az giderdi. Daha çokça yayan giderdi hep” (Cazibe Kurt ile 22.12.2012 Tarihinde Yapılan Görüşme) demişlerdir.

Zaman içinde ulaşım olanaklarındaki değişikliklerle birlikte at kullanımını ortadan kalksa da sitemin özü değişmemiş; yem bedeli olarak ödenen tutar bu kez Seyyar Görev Tazminatı adı altında ödenmeye devam etmiştir. Tahsildar örneklerimizden ikisi, Osman Aydın ve Hulusi Oğuz bu kapsama girmekte ve motorize tahsildar olarak adlandırılmaktadırlar. Onların anlatılarında bu kapsamda öne çıkanlar: “Şimdi atlı tahsildar görevine başladığım zaman ben gittim o zamanlarda java motorsiklet vardı, bir java motorsiklet aldım..Vazifeli olduğu yere gitsin de neyle giderse gitsin. İsterse deveyle gitsin...” (O.A. 30.08.2012); “At benden önceki arkadaşlar dönemlerinde vardı. Benim zamanımda motorize ekip olduğu için...Yem bedeli benim dönemimde 90 lira idi...Sonra bunlar Seyyar Görev Tazminatı olarak verilmeye başladı” (H.O. 21.10.2012) şeklindedir.

Göreve başlayan tahsildarların işi öğrenmelerine yönelik olarak başlangıçta bir hizmet içi eğitim vb. almadıkları, daha ziyade usta çırak ilişkisi çerçevesinde kendisinden kıdemli tahsildarlardan öğrendiklerini, tahsildar anlatılarından çıkarabiliriz. Bu çerçevede Hulusi Oğuz göreve başladığı ilk yer olan Gündoğmuş'ta: “...Mehmet Cengiz diye bir büyüğüm vardı, ona teslim ettiler, bunu yetiştirsin dediler. İlk makbuzu kendisinden para çıkararak kesti ve gösterdi. Nasıl kesileceğini, elime şimdiki gibi kod numarası değil de vergilerin kendi isim olarak listesini verdi, buna göre dedi bunları artık, bir de 6183 sayılı tahsil kanunu verdi, okur ve çıkarırsın dedi” (H.O. 21.10.2012) demektedir.

Yerel düzeyde tahsilat işinin hem Maliye hem de Özel İdare açısından, kendi içinde numara verilmiş daireler şeklinde bölümlere ayrıldığı ve her birinin görev alanının belirlendiğini; gerek arşiv belgelerinden gerekse tahsildar anlatılarından çıkarabiliyoruz. Bu çerçevede Tahsildar Osman Aydın: “86 pare köy vardı...Tahsildar ikiydi...Irmaktan öbür tarafa bir tahsildar, ırmaktan bu tarafa bir tahsildar...Adı neydi? Mustafa Öz...Benim köyün Mustafa'nın köyünden fazlaydı...Şimdi Manavgat'ın diyelim ki Sarılar, Dolbazlar,...burda Sorkun vesaire hep bana aitti, ırmaktan bu tarafa. Ta nereye kadar Köprüçayına kadar. Köprüçayı da birirmek ya. Ordan ilerisi Serik” (O.A. 30.08.2012) derken; Mustafa Çakmak görevli olduğu Alanya yöresinin teşkilat yapısını; “...Ben o zaman Alanya'nın yedi tahsildarı vardı, burası benim girdiğim yer altıncı daireydi bir de yedinci daire vardı Alanya'nın köyleri 7 daireydi tahsilat işleri, 7 tahsildar gelir giderdi yani... Benden başka altı tane vardı yani...Emin Bey vardı. Mehmet Emin derlerdi en eskisi o. Ondandır bir Hüseyin isminde bir arkadaş vardı. Başka Ali Gül vardı...Bu Gazipaşa'nın esas merkez dahil olan yerleri altıncı daireydi. Köyün yarısıyla merkez bendeydi, diğer bir arkadaşta da köyün bu doğu tarafı vardı....Benim o zaman 18 köyüm vardı. Herkesin köyleri, muntıkası belli bölükdü yani..” (M.Ç. 20.10.2012) şeklinde belirtmiştir. Kaş/Kalkan yöresi tahsildarı Mustafa Tomruk da benzer şekilde: “42. O zaman Kaş, Demre de Kaş'ındı. Bu asfalt yol Gömbeye çıkan yol, bu tarafı benim, bu tarafı başka bi tahsildarın. Evel dört teneydi...Ali Ünal, Ali Ararat, Hasan Çetin üçü, bi de ben dört tahsildardık. Mehmet Ararat, Rıza Öncü maliye tahsildarıydı ikisi, dörtte biz özel idare tahsildarıydık...” (M.T. 22.12.2012) demiştir. Tahsildar kızları da babalarının görev alanlarına ilişkin bilgiler vermişlerdir; “Otuz tane köyün tahsildarıydı babam. Otuz köyü gezip yapıyordu. Sonradan herhalde bir de tarla ev vergileri çıktı, o zaman bir arkadaş daha vermişler” (N.D. 31.08.2012); “Demre köylerine gitti, Kalkan'ın köylerine gitti, onları biliyorum. İki tarafına da gitti...Kalkan köylerinin hepsine gitti. O Eşençayı'na kadar gitti yani. Demre'nin köylerine hep gitti” (C.K. 22.12.2012).

Tahsildarlar eliyle toplanan vergiler açısından bakıldığında görüşme yaptığımız tahsildarların Özel İdare tahsildarı olması nedeniyle yoğunlukla Bina ve Arazi Vergisi topladıkları, istisnai olarak yol vergisi/yol parası da topladıkları görülmektedir. Tahsildar anlatılarında aynı zamanda söz konusu verginin pratikte işleyişine ilişkin bilgilere de ulaşılmıştır. Bu çerçevede Osman Aydın ağırlıklı olarak Arazi Vergisi topladığını ve gerçekte bu verginin küçük miktarlar teşkil ettiğini; “*Arazi. Arazi Vergisi...Arazi Vergilerini özel idare tahakkuk ettirirdi. Arazinin kıymetine göre bir vergi çıkarılırdı. İşte üç kuruş aslı beş kuruş misli zaten verginin bir kıymeti yok*” (O.A. 30.08.2012) belirtirken; Mustafa Çakmak aynı zamanda yol vergisi de topladığını “*...bina arazi vergisi, yol parası vardı, belediye dahillerinde %50 belediye payı vardı. Köylülere o zaman 12 liraydı yol parası, burası belediyelik olunca 18 oldu, 6 lirası belediyeye ayrıldı 12’si vatandaştan kalıyordu. Sonra yol parası lağvedildi, bina arazi vergisi kaldı, o da sonra sona erdi, maliyeye geçti*” (M.Ç. 20.10.2012) belirtmiştir. Bina ve Arazi Vergisi’nin uygulamasına ilişkin olarak ise; “*Özel idarenin içinde bir şeye bağlı bürosu var, kaymakamlığa bağlı...Bina arazi vergisi vardı. Şimdi bina vergisi üçbuçuk liradan başlar yani binanın değerine göre değişirdi. En ufağı üçbuçuk liraydı yani. Bina buhran milli savunma bakanlığı. Mesela 250 lirası bina vergisi, ondan sonra 40 kuruşu Buhran Vergisi, 40 kuruşu mesela Milli Savunma Vergisi böyle böyle yazardın karşılıklarına üç rakam olurdu, toplamı ne ise o parayı alırdık yani...*” (M.Ç. 20.10.2012) belirtmiştir. Mustafa Tomruk ise ; “*... Ben yalnız tahsildardan emlak vergisi, köylerde musakkavat derlerdi bina vergisi adına, o vergileri aldım...1938’de köylere gitmiş o zaman memurlar yazmışlar, büyük defter tutmuşlar. Hakaten çok şeyli yani, o deftere yazmışlar. Köye oturmuş aynı bir tahsildarın gelişi gibi, iki üç tene de köyden adam, muhtar, onlar bilirkişi oluyorlar. Yazmışlar, senin kaç dönüm tarlan var, işte nerde felan yerde, ona göre kıymet yazmışlar. Yazmışlar mesele felan tarla 30 kuruş, adamın kaç tarlası varsa ismen, ana tahrir diyorlardı ona*” (M.T. 22.12.2012) diyerek işleyişe ilişkin bilgilere katkı sağlamıştır.

Tahsildarlık sisteminin işleyişi açısından önemli bir nokta olan Köye Giriş Çıkış Evrakı’nın varlığı ise bu görüşmelerden elde edilen önemli bulgulardan bir diğeridir. Vergi cezasının hesaplanmasında önemli olan bu uygulamanın işleyişi tahsildar anlatılarında: “*Dairedeki amirin şifai emri ile gidersin. Vardığın zaman muhtarın evine veya muhtarın dairesi varsa oraya varırsın. Muhtarla beraber bir tutanak tutarsın. Bir muhtar, ondan sonra bir aza tahsildar imza eder altına tahsilata başlarsın... Ondan sonra ikinci sefer vardığın zaman işte açarsın gene, falan köyün tahsildarı geldi tahsilata başlandı. Tarih atarsın, imza atarsın. Gelenlerin vergisini alırsın. Fakat vergini altında ceza diye bir şey var, cezasını da alırsın*” (O.A. 30.08.2012); “*Köyden o giriş çıkış zaptını muhtara mühürlettikmiydi şu günden mesela geldi, şu günde ayrıldı diye yani. Bu sefer muhtar bunu tasdik eder. Ben köyden ayrıldıktan sonra kalan borçlar gecikme zammına tabiydi*” (M.Ç. 20.10.2012); “*O köye bir giriş tarihi var bir de çıkış tarihi var. Bu da muhtarların onayıyla. Bir muhtar bir aza. Bunda girip çıkmamızın şeyleri, safi, köylerdeki gelir vergisi hariç veraset ve intikal vergisi, gelir vergisi hariç mahkeme harçlarında gecikme zammı söz konusu olduğunda bizim giriş çıkış tarihimize bakardı*” (H.O. 21.10.2012) şeklinde ifade edilmiştir.

4.2. İşleyişte Sorunlar

Gelirin tahsildarlar eliyle topladığı bu genel işleyiş çerçevesinde tahsildarların üzerinde yüklü miktarda para taşıyor olması bundan kaynaklı olarak bazı sorunları da gündeme getirmesi beklenir. Arşiv belgelerinde bu tip durumlara ilişkin örnekler bulunmakla birlikte sözlü anlatılarda bu yönde bir bilgiye ulaşılmamıştır.

İlk olarak Tahsildar anlatıcıların Özel İdare Tahsildarı olmaları ve bu kapsamda topladıkları vergilerin çok büyük miktarlarda olmaması nedeniyle üzerlerinde yüklü miktarda

para olmadığı görülmektedir. Bu çerçevede Osman Aydın: “*Ya şimdi şöyle durum. Zaten 20 21 gün sende para kalıp da topladığın para kaç lira (Gülüyor). Üç kuruş aslı altı kuruş misli. Bir adamdan alacağın para bu (Gülüyor). Yani 20 günde on bin lira para toplanmaz. Paranın bir kıymeti yok*” (O.A. 30.08.2012) demektedir. Ayrıca kısa aralıklarla üzerlerinde biriken paraları gelip merkeze yatırdıkları da görülmektedir. Mustafa Çakmak’ın anlatımıyla: “*...üzerimde biraz para olduğu zaman dönerdim olduğu gibi gelir parayı yatırır yine giderdim yani. Evet. Ne olur ne olmaz kavilinden, fazla taşınmayı da istemezdim gelir parayı yatırır yine dönerdik yani*” (M. Ç. 20.10.2012).

Olması muhtemel durumlar karşısında tahsildarların kendi paralarıyla almak kaydıyla silahlarının bulunduğunu yine tahsildar anlatılarından çıkarabiliyoruz. “*Paramla aldığım ruhsatlıydı. Tahsildarlar parayla taşıdığı için, muhafazası yönünden silah taşırdı yani, açık yani...Ben aşağı yukarı 15 sene silahı kullandım. Görevliyken*” (M.Ç. 20.10.2012); “*Kendin paranla alacan dediler tabanca, sonra da bi arkadaşım verdi bana tabanca onu da pek kullanmadım, sevmem*” (M.T. 22.12.2012).

Tahsildar Mustafa Çakmak: “*Hayır. Beni. Herhangi bir görevli sıramızda para var pul var yahut çalalım edelim soyalım gibi yolunu keselim gibi böyle bir olayla karşılaşmadık*” (M.Ç. 20.10.2012) diyerek yol kesme, hırsızlık, gibi durumlarla karşılaşmadığını belirtirken; tahsildar Mustafa Tomruk sadece bir arkadaşının başına böyle bir şey geldiğini ancak buna da pek inanmadığını belirtir şekilde: “*İşte bi Emin, neydi onun soyadını bilmiyorum. Emin Bozkurt. O kendi demiş, beni soydular diye. Ne bi soyan çıktı, hiç bi şey duymadım*” (M.T. 22.12.2012) demiştir.

Arşiv belgelerinde ise 1930’lu yıllarda bu yönde örneklerin olduğu görülmektedir. Biga Kazası on birinci atlı tahsildarı Ali Kemal Efendi’nin 338 senesinde (1922) tahsilattan dönüşü sırasında kimliği belirsiz kişilerce gaspediğini³; Erzurum 8. Daire tahsildarı Hafız Hamdi Efendi’nin Ziravnak Köyünde tahsilatta iken köyün eşkiyalar tarafından basılması sonucu üzerinde bulunan makbuz ve resmi evrakın yakıldığı, 70 lira tahsilat parası ve 100 lira değerinde altının ve eşyalarının çalındığını⁴; Hınıs ilçesi Alucra köyünün eşkiyalar tarafından basılması sonucu tahsildar Halil Efendi’nin binek hayvanı ile eşyalarının eşkiyalar tarafından gaspedildiğini⁵; gösteren belgeler, tahsilat işinin yerelde hiç de kolay olmadığını göstermektedir.

Tahsildar Mustafa Tomruk kendi döneminde dahi dağda eşkiya olduğunu ve kendisinin yörenin ileri gelenlerinden biri olan Emin Ağa tarafından korunduğunu belirtirken; “*Kapı pençereyi demir yaptım, o zamanları bu Çakıroğlu vardı Fethiye’nin dağda Akdağ’da, bizim şeyimizde yakınımızda yani, o eşkiya olarak dağdaydı. İşte Yörüklerle geçirmiş, Yörüklerden goyundur, paradırı şudur budur. Dağdan korkardım. E onların sayesinde bene bişeyler etmediler yani. Dedi sen hiç korkma, ordaki Emin Ağa, onların da o zaman bi güvencesi vardı, onların irtibatı vardı şeylerle. Hiç bi şey görmedim yani çok laflar duydum, şöyle soyarlar, böyle soyarlar*” (M.T. 22.12.2012); yine arşiv belgelerinde bazı tahsildarların onun kadar şanslı olmadığını görülmektedir. Hakkari ili üçüncü maliyle tahsildarı⁶; Düzce ilçesi tahsildarı Ali Fikri Efendi⁷; İslahiye ilçesi atlı tahsildarı Kamil Efendi⁸; Kırşehir Merkez ilçe Maliye tahsildarlarından Raşid⁹ bunun örnekleridir.

Bunların yanı sıra yine arşiv belgelerinde eceli ile ölen¹⁰; görev dönüşü donarak ölen¹¹ ve yıldırım çarpması sonucu ölen¹² tahsildar örnekleri; görevin ne denli zorluklarla yapıldığını gösterir niteliktedir.

Bunlara karşın Piyade Yedek Asteğmeni 311(1896) doğumlu Bekir oğlu Kemal’in Tekirdağ 10. Daire tahsildarı iken 534 lira 97 kuruşu zimmetine geçirmesi (ihtilas) üzerine ilgilinin 5 yıl 10 ay ağır hapis cezasına ve 534 lira ağır para cezasına çarptırılması, kamu

hizmetinden yasaklanması üzerine hazırlanan kararnamenin de¹³ gösterdiği şekilde tahsildarlar arasında kötü niyetlilerin de bulunduğunu da bir gerçektir.

4.3. Köylü Tahsildar İlişkileri

Sözlü anlatılardan elde edilen bulgulardan bir diğeri vergi ilişkisinin yerelde nasıl işlediğine yöneliktir. Devletle kurduğu temel ilişkilerden birinin vergi ilişkisi olduğu dikkate alındığında köylü ile tahsildar arasındaki ilişki aynı zamanda devletin halk nezdinde nasıl algılandığına yönelik ipuçları da vermektedir.

Anlatılardan çıkarıldığı kadarıyla ilişkinin tahsildar cephesinde yansıması köylülerin dürüst, borcuna sadık insanlar olduğu ve aralarında çoğunlukla sorun olmadığı yönündedir. Osman Aydın ilçe ile köyü karşılaştırarak *“Şimdi, köylüler o zamanlarda düşün 1965. Buradan kazanın içindekilerden elektrik su parası toplardım. Burada itiraz edenler olur amma köyde itiraz eden olmaz. Köylüler daha uslu, daha uyanık daha insancıl, devletin kanunlarına riayet eden birisidir yani. Köylülerde öyle tilkilik yapan olmaz”* (O.A. 30.08.2012) demiştir. Benzer düşüncelerin diğer tahsildarlar tarafından da büyük ölçüde paylaşıldığı görülmektedir. Bu çerçevede Mustafa Çakmak: *“...bu memleketin halkı, Gazipaşa'nın halkı öteden beri bu köyleri ben benimsiyorum. Temiz, az çok halleri vakitleri iyiydi, borçlarını bilirlerdi, kalleşlik yapmazlardı yani”* (M.Ç. 20.10.2012) demiştir. Arada bazı sorunların varlığını yadsımasa da Hulusi Oğuz, aynı zamanda devletin köylü karşısındaki gücünü de ima eder şekilde; *“Bir sürüde bazı bir iki de aksaklık olabilir ama genele yaymamak gerekiyor. Yüz kişiden atıyorum bir kişi problem doğurmuş o da pek bir nazara alınacak bir şey değil. Nihayet ne kadar itiraz etse de nihayeti devlet alacağından vazgeçmiyor, yasal işlemler başlıyor çünkü”* (H.O. 21.10.2012) demiştir.

İlişkiler konusunda tahsildarların ilişkileri iyi tutmaya özen gösterdikleri hatta bazen ufak tefek iltimaslarda dahi buldukları görülmektedir. Hayvan sayımı konusunda bazen görmezden geldiğini söyleyen Mustafa Çakmak: *“Mesela o bizim kendi aramızda idare ediyon yani. On yakaltıyon mesela yedi yazarsın sekiz yazarsın, birini ikisini aha şunu düşüverdim fakat tamamen silme olmaz derdim yani”* (M.Ç. 20.10.2012) derken; Mustafa Tomruk gecikme zammı konusunda bazen görmezden geldiğini belirtir: *“Gecikme zammının tahakkukta yeri yoktur, yani ben o zaman soracak mıyım köyde, o zaman öyleydi yani, mesela herif bakardım adam fakircik adam cezasını almazdım. Yav benim içim götürmüyor yani, ben çok köylü taraftıydım yani, ben kendi köyümü iyi bildiğim için devlet ne de olsa zengin yav, devlet deniz derlerdi mesela”* (M.T. 22.12.2012).

Devleti tahsildarla özdeşleştiren köylünün zihninde bir korkunun var olup olmadığı konusunda tahsildarlar açısından böyle bir şeyin hiçbir zaman olmadığını söylemeleri beklenen bir durumdur. Tahsildarlar anlatılarının hemen tamamı köylülerin kendilerini sevdiği, onlardan korkmadığına yönelik ifadeler barındırmaktadır. Bu bağlamda Mustafa Çakmak ve Necla Duru'nun ifadeleri geneli de kapsar niteliktedir: *“Severdi. Hayır, güvenirlerdi yani. Güvenirlerdi. Korkmazlardı yani”* (M.Ç. 20.10.2012); *“...Babam kendini o kadar sevdirmişti ki bütün köylüler Necip Ağa derler başka bir şey demezlermiş”* (N.D. 31.08.2012)

Köylüler açısından bakıldığında ise en samimi ifadenin Mehmet Kocası'ya ait olduğu söylenebilir: *“...Korkar, tahsildar geliyor dediler mi valla, candarma, tasildar..., Candarma hindi, valla billa köye bi candarma gelidi hepimiz şart olsun böyle. Yaa”* (Mehmet Kocası ile 23.12.2012 Tarihinde Yapılan Görüşme). Bir başka gerekçeyle de olsa Yusuf Ustaali de benzer şeyleri söylemektedir: *“Korkardı...Korkması adam geldimi para almadan getmezdi. Ben buraa gomşu bile yanına gezmeye gelmedim derdi. Anadın mı? Haa. Esas para toplamaya gedim derdi”* (Yusuf Ustaali ile 23.12.2012 Tarihinde Yapılan Görüşme).

4.4. İlişkinin Bir Göstergesi Olarak Lakaplar

Köylü ve tahsildar ilişkilerini gözlemleyebileceğimiz bir başka alan ise tahsildarlara köylüler tarafından ad verilmesi veya lakap takılmasıdır. Takılan lakapların ilişkinin biçimini göstermede kimi zaman sözlü anlatılardan daha gerçeğe yakın bir çerçeve çizdiği söylenebilir.

Tahsildar Mustafa Tomruk her ne kadar “...*Laapsız insan yoktur köylerde*” (M.T. 22.12.2012) dese de tahsildarların kendileri ile ilgili lakaplar söz konusu olduğunda pek de samimi davranmadıklarını söyleyebiliriz. Bu çerçevede Mustafa Çakmak “*Bana Tahsildar Mustafa derlerdi hala da yine öyle*” (M.Ç. 20.10.2012) derken; Hulusi Oğuz daha masum bir lakabının olduğunu söylemiştir: “*Tahsildar derler, çantalı geldi gitti derler. Lakabımız bu yani. Genelde çantamız olunca*” (H.O. 21.10.2012).

Tahsildarlar açısından sadece Ali Rıza Öncü'nün kızı Cazibe Kurt babasının lakabını, anlamı konusu tartışmalı olmakla birlikte, doğrulamıştır: **Uçurumlu Rıza**. Tahsildar arkadaşı Mustafa Tomruk, Ali Rıza Öncü'nün lakabını: “*(Gülüyor). Valla işte vardına ayıp olur şimdi ya, desek... (Gülüyor), Rızaya Uçurumlu derlerdi (Gülüyor)*” (M.T. 22.12.2012) şeklinde belirtirken; kızı bunun gerekçesini; “*Babam gıvrak, çalışkan olduğu için Uçurumlu derlerdi (Gülüyor). Uçurumlu laabı koymuşlardı. Yani her yerde çalışkan olduğu için*” (C.K. 22.12.2012) olarak belirtmiştir.

Lakap takma konusunda esas belirleyici olanın köylüler olduğunu ve bu çerçevede tahsildarla ilişkilerin göstergesi olarak bu lakaplarının kullanılması gerektiğini söyleyebiliriz. Bu açıdan bakıldığında lakaplar fiziksel özelliklerle veya soyadları ile ilişkili olduğu gibi tahsildarın köylüye yaklaşımı veya ona bakışı ile de ilişkili görünmektedir.

Gazipaşa yöresinde **Melek Mustafa** örneğinde soyadının lakap olarak kullanıldığı görülmektedir. “...*Melek vardı. Melek Mustafa. O da tahsildardı... Soy ismi Melek zaten. Melek derler. Meleğin oğlu derler Mustafa'ya*” (Ahmet Uysal ile 20.10.2012 Tarihinde Yapılan Görüşme). Lakabın anlamı konusunda ise köylü: “*Hiç yani yüzü gülmezdi be Meleğin yahu. (Gülüyor). Hiç yüzü gülmezdi. (içeri sesleniyor)...Hiç gülmezdi. Ciddi dururdu. Katiyen yani borçlunun karşısında güleyim şu yok. Resmi dururdu...*” (A.U. 20.10.2012) diyerek onun yaklaşımı konusunda da ipucu vermiştir.

İnce Zalım örneği ise fiziksel özelliklerin lakap olarak kullandığını göstermektedir. 1940'lı yıllarda Gazipaşa yöresinde tahsildarlık yapan **İnce Zalım**, köylü anlatılarında; “*Tahsildar. İşte Alanya'dan ince Zalım derlerdi, ismini bilemeyeceğim...Lakabı öyleydi...İnsan, aynı bizim gibi insan... Adam kötü bir adam da değildi. Gelir sohbet eder. Parasını alabildiğinden alır alamadığından, elimiz verirse yemeğini yedirir, kalkar giderdi canım. Bir şey olmazdı yani*” (A.U. 20.10.2012) şeklinde yer almıştır.

Anlatıların kiminde **Sarı Cehennem**, kiminde **Kara Cehennem** olarak geçen Kalkan yöresi tahsildarlarından Mehmet Bozca'nın hikayesi ise ona bu lakabın takılmasını açıklar niteliktedir. Tahsildar arkadaşı Mustafa Tomruk onu anlatırken: “*Mehmet Bozca...Sarıydı, çikin sarıydı yani (Gülüyor)...Mesela bu bozçala, şeye olmuş ben kıt biliyom Sarı Cehennem derlerdi bu tarafta. Yav, varıyo Palamut köyüne, çıkarıyor makbuzu, köylüyü topluyor, isterse, sıkıysa gelmesin, hepsi toparlanıyorlar. Makbuzun altında şey yok, kopya yok. Kaç ulan senin vergin, üç liraysa beş lira alıyor. O beş lirayı da makbuzu iki lira diye yazıyor veriyor adamın eline. Ya. Doğru Kadıköyüne afedersin orda işte türlü türlü şeyler var o zaman.*” (M.T. 22.12.2012) derken köylü Emin Necati Kırca: “*Kara Cehennem...Boşça, Boşça. Kara Cehennem Boşça...Tahsildarımız. O daha eski. Kara Cehennem geliyor derlerdi, öyle duyardık yani...sertti adam. Tahsil etmek için sert çalışırdı, korkarlardan yani daha doğrusu.*”

Daha olmazsa tokatlardın da. Öyle duyardık yani” (Emin Necati Kırca ile 23.12.2012 Tarihinde Yapılan Görüşme) şeklinde anlatmıştır.

Akseki/İbradı yöresi tahsildarı **Gene Memet**'in hikayesi ise ilginç görünmektedir. Köylü Ali Canbaş lakabın anlamı konusunda; “...İsmi de Gene Memet derlerdi... Şimdi Gene dedikleri, vazifesine çok sadık bir adamdı. Vazifesine sadık olduğu için ona laaab takmışlar Gene Memet demişler.” (Ali Canbaş ile 31.08.2012 Tarihinde Yapılan Görüşme) derken; Necla Duru babasının tahsildar arkadaşı Gene Memet'i “Akseki'liydi. Ne soyadını bilirim iyicene. Bu lakabı olarak niye öyle derlerdi onu da bilmem. O kadar aklımda kalmış” (N.D. 31.08.2012) şeklinde hatırlamaktadır.

Gene Memet hakkında ayrıntılı bilgi veren Hüseyin Gerçek ise lakabın anlamı konusunda ilginç bir hikaye de anlatmıştır: “Gene Memet diye birisi vardı İbradılı. Her zaman o gelirdi ve onu tanıyorum ben... 1.73-1.75 boylarındaydı. Benim boyum şu an 71. Benim gibi falandı yaklaşık. Zayıf değildi. Yüzü şaplak kişiydi. Bazen kasket giyer, bazen fötr şapka giyer çünkü İbradı'lı olduğu için biz gelir giderdik nahiyemize, o zaman nahiyeydi burası kaza değildi. Ordan tanıyorum kendisini Gene Memet'i. Elinde defterle gelirdi. Biraz da yaşı herhalde, yahut gözünde arıza mı vardı neydi, gözlük de takardı onu da biliyorum. Gözlük takardı böyle makbuz keserdi....Efendim millete geldiği zaman gene gibi yapışırdı (Gülüyor). Ben öyle biliyorum. Hatta burada bizim bir büyüğümüz vardı şimdi Allah rahmet eylesin öldü o. Onun da ismi Mehmet'di. Evine doğru gelirken gene Mehmet geliyor demiş. Gene ismi çok kötü bir isim, insana yapıştığı zaman çıkmayan bir nesne. Ondan sonra bana gene Mehmet dedi diye bu adam bunu dava ediyor, Ömer oğlu Mehmet Efendiyi dava ediyor. Mahkemede hayır efendim ben ona o maksatla söylemedim, yine Mehmet geliyor diye söyledim diyor ve mahkemede beraat ediyor. Bunu ben gözlerimle gördüm yaşadım” (Hüseyin Gerçek ile 02.09.2012 Tarihinde Yapılan Görüşme).

5. SONUÇ

Sözlü anlatılara dayalı olması açısından bir ilk çalışma olarak değerlendirilebilecek bu çalışma ile atlı tahsildarların kişisel tarihleri veya kendi yaşamışlıkları yanı sıra onlar hakkında anlatılanlardan hareketle, bir gelir tahsil yöntemi olarak atlı tahsildarlık sistemine ışık tutabilmek amaçlanmıştır. Bütün olarak bakıldığında çalışma ile yazılı belgeler veya ilgili literatürde yer alan bilgilere ek yeni bilgilere ulaşıldığı söylenebilir.

İlk olarak; atlı tahsildarlık sisteminin işleyişine ilişkin birinci elden bilgilere ulaşılmıştır. Bu çerçevede yerelde tahsilat mekanizmasının kurumsal örgütleniş biçimi yanı sıra ancak uygulayıcılar tarafından dile getirilebilecek Köye Giriş Çıkış Evrakı'nın varlığına rastlanmıştır.

İkinci olarak; sözlü anlatılardan vergi ilişkisinin yerelde veya somutta nasıl işlediğine yönelik önemli bilgilere ulaşılmıştır. Tahsildar anlatılarında her ne kadar köylülerle ilişkilerin sorunsuz olduğuna yönelik iyimser bir tablo çıksa da; köylüler açısından durumun hiç de öyle olmadığı, tahsildar lakaplarından izlenebilmektedir. Bu çerçevede Sarı Cehennem/Kara Cehennem, Gene Memet gibi lakaplarda gözlemleyebileceğimiz tahsildar algısının, çoğu zaman olgudan daha açıklayıcı nitelikte olduğu söylenebilir.

Son olarak köylü/mükellef anlatılarında yoğunluklu olarak vergiden şikayet edildiği görülmektedir. Anlatıcıların yaşları dikkate alındığında, anlatıların yoğunluklu olarak 1940'lı yıllara ait olduğu göz önüne alındığında, savaş yıllarının gerek toplum ve gerekse devlet açısından ciddi bir yokluk yılları olmakla birlikte söz konusu dönemin aynı zamanda Tek Parti yönetimi olduğundan bu dönemi köylülerde Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı olumsuz

bir algı oluşmasının, başlangıcı olmasa da pekiştiği bir dönem olarak görmek de mümkündür. Bulgular bölümünde yer verilmemiş olmakla birlikte, köylü anlatılarının hemen tamamının vergilerden yakınma sonrasında Demokrat Parti'nin bu vergileri kaldırdığına yönelik ifadeleri, DP'nin köylüler nezdinde bulduğu teveccühün, tek nedeni olmamakla birlikte, önemli nedenlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Notlar:

¹ Bu çerçevede Batı literatüründe özellikle (Martin, vd., 2009) ve (Backhaus, 2005; 2013)'un çalışmaları öne çıkarken; Türkçe literatür örnekleri olarak; (Sert, 2015; 2011a; 2011b), (Gürkan, Karahanoğulları, 2013), (Çelebi, 2012) sayılabilir.

² İsimler metin içerisindeki alıntılarda ad ve soyadın ilk harfinden oluşan kısaltmalarla gösterilecektir.

³BCA F.K. 030.11.1.0. Y.N. 56.16.19.

⁴ BCA F.K. 030.18.1.2. Y.N. 21.41.19.

⁵ BCA F.K. 030.18.1.2. Y.N. 33.8.15.

⁶ BCA F.K. 030.18.1.2. Y.N. 16.84.5.

⁷ BCA F.K. 030.18.1.2. Y.N. 21.43.5.

⁸ BCA F.K. 030. 18.1.2. Y.N. 24.75.19.

⁹ BCA F.K. 030. 18.1.2. Y.N. 62.17.17.

¹⁰ BCA F.K. 030.11.1.0. Y.N. 111.7.2.

¹¹ BCA F.K. 030.18.1.2. Y.N. 34.16.18.

¹² BCA F.K. 030.18.1.2. Y.N. 108.29.12.

¹³ BCA F.K. 030.11.1.0. Y.N. 111.7.2.

KAYNAKÇA

- AKALIN, G., 2008, *Atatürk Dönemi Maliye Politikaları*, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları, Ankara: 2008.
- AKAR, R., 2000, *Aşkale Yolcuları: Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları*, Belge Yayınları, İstanbul: 2000.
- BACKHAUS, J. (eds.), 2005, *Essays on Fiscal Sociology*, Peter Lang, Frankfurt am Main, 2005.
- BACKHAUS, J. (eds.), 2013, *Essentials of Fiscal Sociology: Conception of an Encyclopedia*, Peter Lang, Frankfurt am Main, 2013.
- BİBERYAN, Z., 2013, *Babam Aşkale'ye Gitmedi*, Çev. S. Malhasyan, Aras Y., 4. Baskı, İstanbul: 2013.
- BORATAV, K., 2000, "İktisat Tarihi (1908-1980)", içinde *Türkiye Tarihi, Cilt 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980*, S. Akşin eds., Cem Yayınları, 6. Baskı İstanbul: 2000, ss.297-380.
- BORATAV, K., 2010, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007*, İmge Yayınları, Ankara: 2010.
- CEZAR, Y., 1986, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi: XVIII. yy'dan Tanzimat'a Mali Tarih*, Alan Yayıncılık, İstanbul: 1986.
- ÇAVDAR, T., 2003, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi, 1900-1960* İmge Kitabevi, Ankara:2003.
- ÇELEBİ, K. A., (eds.), 2012, *Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler*, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları, No: 2012/418, Ankara: 2012.
- DANACIOĞLU, E., 2010, *Geçmişin İzleri: Yanıbaşınızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 2010.
- Du VELAY, A., 1978, *Türkiye Maliye Tarihi*, Maliye Bakanlığı, Ankara: 1978.
- FALAY, N., 1989, *Maliye Tarihi: Ders Notları*, Filiz Kitabevi, İstanbul: 1989.
- GENÇ, M., 2007, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, 5. Baskı, İstanbul: 2007.
- GENÇ, M., E. ÖZVAR (haz.) 2006, *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler C. 1*, Osmanlı Bankası Arşiv Araştırma Merkezi, İstanbul: 2006.
- GİRAY, F., 2010, *Maliye Tarihi*, Ezgi Yayınları, 3. Baskı, Bursa: 2010.
- GÜRKAN, C., KARAHANOGULLARI, Y., 2013, Vergi Devletine Kuramsal Yaklaşımlar, *Maliye Dergisi*, Sayı: 165, Temmuz-Aralık 2013, ss.1-26.
- İNALCIK, H., 2004, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, I. Cilt 1300-1600*, Çev. H. Berktay, Eren Yayınları, 2. Baskı, İstanbul: 2004.
- KURUÇ, B., 1988, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası 1. Cilt 1929-1932*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları No: 569.
- KURUÇ, B., 1993, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası 2. Cilt 1933-1935*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları No: 580.
- MARTIN, I. W., etall, (eds.) 2009, *The New Fiscal Sociology: Taxation in Comparative Historical Perspective*, Cambridge University Press, Cambridge: 2009.

- NEYZİ, L., 2009, *Ben Kimim: Türkiye’de Sözlü Tarih Kimlik ve Öznellik*, İletişim Yayınları, İstanbul: 2009.
- ÖKÇÜN, G., 1971, *Türkiye İktisat Kongresi (1923 İzmir) Haberler, Belgeler, Yorumlar*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları No: 262, Ankara: 1971.
- ÖNER, E., 2005, *Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare*, Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara: 2005.
- ÖZVAR, E., 2003, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, Kitabevi Yayınları, İstanbul: 2003.
- PAKALIN, M. Z., 1939, *Tanzimat Maliye Nazırları*, Kanat Kitabevi, İstanbul: 1939).
- PAKALIN, M. Z., 1977, *Maliye Teşkilatı Tarihi: 1442-1930*, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayınları, Ankara: 1977.
- PAMUK, Ş., 2007, *Osmanlı Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1934*, İletişim Yayınları: 2007.
- SERT, M., 2015, “Eski”den “Yeni”ye Mali Sosyoloji, 30. Türkiye Maliye Sempozyumu’na sunulan Tebliği, 20-24 Mayıs 2015, Antalya.
- SERT, M., 2011a, Ulus Devlet İnşasının Mali Teorisi: “Sınıf Temelli” Mali Sosyolojik Bir Bakış, *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11 (21), Mayıs 2011, 67-88.
- SERT, M., 2011b, “Maliye”ye Alternatif Bir Yaklaşım Olarak Mali Sosyoloji: Öncüler, *Ekonomik Yaklaşım*, 22 (81), 2011, 1-16.
- ŞENER, A., 1990, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, İstanbul: 1990.
- ŞENER, A., 2007, *Sona Doğru Osmanlı: Osmanlı Ekonomisi ve Maliyesi Üzerine Yazılar Birleşik Yayınevi*, Ankara : 2007.
- TEZEL, Y.S., 2002, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 5. Baskı, 2002.
- TOPRAK, Z., 2000, “İktisat Tarihi”, içinde *Türkiye Tarihi, Cilt 3: Osmanlı Devleti 1600-1908*, S. Akşin eds., Cem Yayınları, 6. Baskı İstanbul: 2000, ss.217-271.
- VARCAN, N., 1987, *Türkiye’de Vergi Politikalarının Oluşumu (Cumhuriyet Dönemi)*, Anadolu Üniversitesi İİBF Yayınları No: 43, Eskişehir: 1987.
- YÜCELEN, H., 1973, *Türk Mali Tarihine Toplu Bir Bakış ve Maliyeci Şairler Antolojisi*, Nilüfer Matbaası, İstanbul: 1973.